NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2024

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE: LEPHEPHE LA I
SEPEDI FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: Diiri tše 2½ Meputso: 100

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 13. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
3. Nomora dipotšišo go ya le ka moo di nomorilwego lephepheng le.
4. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
5. Ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.

IEB Copyright © 2024

KAROLO YA A TEKAKWEŠIŠO

POTŠIŠO YA 1

1.1 Badišiša temana ya ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

1 Bophelo bjo bobotse bja monagano ke maemo a monagano ao a kgontšhago motho go itebanya le ditlhotlo tša bophelo. Maemo a, a thuša motho go lemoga mabokgoni le mafokodi a gagwe. Bophelo bjo bobotse bja monagano ga bo re gore motho o phela a thabile ka mehla, goba motho ga a angwe ke mathata ao a ikhwetšago a lebane le ona, eupša ke bokgoni bja go rarolla mathata ao.

2 Matšatšing a lehono malwetši a monagano ke tlhobaboroko lefaseng ka moka. Le ge e le gore go na le malwetši a mangwe a monagano ao e lego leabela, bontši bja ona bo a laolega. Dinyakišišo tša malwetši a monagano di laetša gore bonnyanne bja palo ya 90% ya bafsa ba mengwaga ye 15–24 bao ba ipolayago ba na le malwetši a go fapana a monagano. Ba bangwe ba na le kgatelelelo ya monagano, ba bangwe ba tshwenywa ke letšhogo, ba bangwe ba hlakane hlogo (*schizophrenia*), mola ba bangwe ba tshwenywa ke paephola. Bontši bja malwetši a bo iponagatša pele ga mengwaga ye 14. Kgabagareng ye ya dipalopalo tša go tšhoša, gona le diponagalo tše dintši tša go se lemogwe gomme tša se alafše.

3 Dinyakišišo di laetša gore bafsa ba lebana le kotsi ye ya go amana le malwetši a monagano ka lebaka la gore ba phadišana ka dilo tše dintši maphelong a bona go swana le dipoelo tša dithuto, meaparo, didirišwa tša theknolotši le dikamano tša marato. Ka go le lengwe bafsa ba kukega maikutlo kudu ka dilo tša go swana le kgethologanyo ya semorafe, phapano ya sedumedi, tshekamelo ya lehlakoreng le tee mabapi le bong, bjalobjalo. Dipoelo tša marematlou le tšona ke tše dingwe tša dilo tšeo di tlišago kgatelelo ye kgolo ya monagano go barutwana. Setšhaba se tšeela dipoelo tša marematlou godimo kudu. Mabakeng a mangwe o tla hwetša morutwana yo a hwetšago meputso ye mebotse kudu dithutong tša gagwe, yeo e mo dumelela gore a tšwetše dithuto tša gagwe pele ka seo a ikgethetšego go se dira a no llela gore a hwetše dihlora, segolothata e le go nyaka go bonwa gore o hweditše dihlora tše dintši dithutong tša gagwe go feta ba bangwe. Ge morutwana a bona seo se sa direge ka moo a dumilego, o thoma go ipea ka fase ga kgatelelo.

4 A mangwe a maswao ao a laetšago gore bophelo bja monagano wa motho bo a fokola a akaretša go se sa kgona go robala ka tshwanelo, go felelwa ke tumo ya dijo, go ikgetholla le go se sa ba le kgahlego ya dilo tšeo motho a bego a di rata bjalo ka go tšea karolo dipapading tše di itšego. Ka nako ye nngwe ge e ba motho wa gona ke morutwana goba moithuti, dipoelo tša dithuto tša gagwe di theoga ka mokgwa wa go makatša. O tla hwetša a se sa kgona go theeletša ka šedi ka phapošeng. A ka thoma go thinya sekolong goba phapošeborutelong.

5 Se sengwe gape ke gore motho wa gona o thoma go palelwa ke go rarolla mathata a manyanne. O tla hwetša a se sa gopola dilo tše dintši le polelo e thoma go se sa tšwa ka thelelo. Motho wa gona a ka ikwa a gakanegile a se sa itseba gabotse, a ikwa o ka re o lefaseng la gagwe a nnoši. Ga a sa tshepa motho ebile o feteletša seemo sa ditaba ka mokgwa wa go makatša mo o ka rego ke ngwana. Ge e le gore ke motho wa go šoma o thoma go thinya mošomong kgafetšakgafetša. Ka

IEB Copyright © 2024

kakaretšo, motho yo mobjalo ga a sa kgahlwa ke selo bophelong. Ba bangwe ba ipha diokobatši, tšhomišobošaedi ya bjala mola ba bangwe ba thoma go laetša maswao a go nyaka go ipolaya. Batho ba babjalo ba nyaka thušo.

6 Go na le magato ao motho a ka a tšeago go kaonafatša maemo a bophelo bja monagano wa gagwe. Motho a ka kopana le batho ba bangwe, e ka ba ba leloko goba bagwera, motho a ka tlogelana le '*social media*' lebakanyana. A ka dira lenaneo la go itšhidolla – e ka ba ka go sepela, go kitima goba mokgwa wo mongwe le wo mongwe wo o tlago dira gore o be le mafolofolo. Se se tlo dira gore monagano wa gagwe o nagane ka dilo tše dibotse fela. A ka ithuta go dira selo sengwe seo a se a kego a se dira go swana le go apea dijo tše a sego a tlwaela go di apea, go paka dikuku, go raloka papadi ye mpsha, go thuša ka go hlwekiša ka gae, bjalobjalo.

7 Go bohlokwa gore **batswadi, bagwera, barutiši le badirišani** ba tsebane ebile ba hlokomelane gore ge yo mongwe a ka thoma go laetša diponagalo tše e sego tša tlwaelega ba mo lemoge e sa le ka pela gomme ba mo thuše. Ka kakaretšo, ke maikarabelo a setšhaba ka moka go netefatša gore bafsa ba hwetša thekgo le thušo yeo ba e nyakago. Se bohlokwa ke go lemoga gore bophelo bjo bobotse bja monagano ke tokelo ya batho ka moka.

[E amantšwe go tšwa go <www.mentalwellbeing.com>]

1.1.1 Go tšwa temaneng ya 1 efa tlhalošo ya bophelo bjo bobotse bja monagano. (1)

1.1.2 Na ba ra goreng ge ba re motho o na le bophelo bjo bobotse bja monagano? (1)

1.1.3 Go tšwa temaneng ya 2 ke sehlopha sefe sa batho seo se angwago kudu ke bothata bjo bja malwetši a monagano? (1)

1.1.4 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya leadingwa temaneng ya 2 gomme o be o hlaloše gore ke ka lebaka la eng le šomišwa. (2)

1.1.5 Na ke sekapolelo sefe se se tšweletšwago ke lefoko le le thaletšwego temaneng ya 2? (1)

1.1.6 Hlaloša gore mongwadi o nyaka go tšweletša kgopolo efe ka tšhomišo ya sekapolelo sa Potšišo ya 1.1.5. (1)

1.1.7 Go tšwa temaneng ya 3 tsopola dilo TŠE PEDI fela tšeo bafsa ba latofatšwago gore ba phadišana ka tšona. (2)

1.1.8 Go tšwa temaneng ya 3 hlaloša ka DINTLHA TŠE PEDI gore ke ka lebaka la eng dipoelo tša marematlou di na le seabe se segolo kgodišong ya kgatelelo ya menagano ya barutwana. (2)

1.1.9 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng go na le ditiragalo tše dintši tša go amana le malwetši a monagano tšeo di sa lemogwego gomme tša se alafše? (1)

IEB Copyright © 2024

1.1.10 Go tšwa temaneng ya 6 efa maikarabelo ao mongwadi a a fago dihlopha tša batho bao ba kotofaditšwego. (1)

1.1.11 Hlaloša molaetša wo o tšweletšwago ke temana ya 4 KA DINTLHA TŠE PEDI. (2)

1.1.12 Efa maikutlo a gago mabapi le keletšo ya mongwadi ya gore motho yo a nago le malwetši a monagano a tlogelane le '*social media*'. Thekga karabo ya gago. (2)

1.1.13 Ka ntle le dikeletšo tše mongwadi a di tšweleditšego temaneng ya 5, ke keletšo e fe yeo o ka e fago motho wa go tšweletša maswao a malwetši a monagano? Ngwala NTLHA E TEE. (1)

1.1.14 Na o dumelelana le mongwadi ge a re; bophelo bjo bobotse bja monagano ke tokelo ya batho ka moka? Thekga karabo ya gago. (1)

1.1.15 Ge nkabe o le Tona ya Kgoro ya Maphelo, o be o tla dira eng go fokotša kgatelelo ya monagano bafseng? Ngwala DINTLHA TŠE PEDI. (2)

IEB Copyright © 2024

1.2 Lebedišiša diswantšho tše di latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

GO KGOGA '*VAPING*'

A

B

C

Tlogela lehono!

[<https://www.google.com/stop-vaping-sign-smoking>]

1.2.1 Hlaloša molaetša wo o tšweletšwago ke diswantšho tša A. (1)

1.2.2 Hlaloša gore seswantšho sa B le sa C di tswalana bjang. (2)

1.2.3 Na ke kotsi efe ye e ka hlagelago motho wa seswantšho sa B? Ngwala DINTLHA TŠE PEDI. (2)

1.2.4 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng mokwalakwatši a beile seswantšhong sa C godimo ga mmala wo moso? Ngwala DINTLHA TŠE PEDI. (2)

1.2.5 Šomiša lehlalosetšagotee la lentšu le 'lehono' lefokong la gago. (1)

1.2.6 Hlaloša mošomo wa modirišo wa lefoko le le thaletšwego. (1)

Meputso ye 30

IEB Copyright © 2024

KAROLO YA B KAKARETŠO

POTŠIŠO YA 2

Badišiša temana ye e latelago gomme o hlokole dintlha TŠE HLANO tša ditsela tše dibotse tša go ruta bana go rarolla diphapano tša bona. Kakaretšo ya gago e se fete mantšu a 90.

HLOKOMELA:

- Ngwala dintlha TŠE HLANO.
- Šomiša mantšu a gago.
- Nomora dintlha tša gago go thoma go 1–5.
- Ngwala ntlha YE LENGWE le YE LENGWE mothalading wa yona.

DITSELA TŠE DIBOTSE TŠA GO RUTA BANA GO RAROLLA DIPHAPANO TŠA BONA

Ke setlwaedi gore bana ge ba gola ba fele ba fapana. Ka moo, ke maikarabelo a batswadi go ruta bana ba bona go rarolla diphapano tša bona. Go bohlokwa gore motswadi a be mohlala ka dinako tšohle. Bana ba mmone a rarolla dikgogakgogano tša gagwe ka boitlhompho ntle le dintwa.

Go a direga gore motswadi a lamole dikgogakgogano tša bana. Batswadi ba bantši maemong a mohuta wo ba na le go bea molato go ngwana yo a thomilego ntwa. Ga go nyakege ka mokgwa woo. Motswadi o swanetše go ba ruta ka bobedi gore ba boledišane ba hwetše tharollo. Dipolelo tša go swana le tša gore; "ngwana yo o itoketše yola yena ga se motho", ga tša swanela go tšwa molomong wa motswadi. Ngwana yo ba rego ga se motho a ka fetša a lahla tshepo gomme a senya le mekgwa ye mebotse yeo a nago le yona.

Ngwana yo mongwe le yo mongwe a rutwe go rwala maikarabelo a mediro ya gagwe ye mebotse le ye mebe. Ka mabaka a mangwe ngwana a ka šutha moo go nago le dikgogakgogano gore a efoge ntwa. Ditiro tša mohuta woo di nyaka go opelwa matsogo. Motswadi a rete maitshwaro a mabotse a ngwana, a se emele fela go kgala ngwana ge a dirile phošo.

Motswadi a se ke a itlwaetša go lamola diphapano tša bana ntle le ge yo mongwe a tlaišwa. A ba gopotše gore tharollo e tswalwa ke dipoledišano e sego dintwa.

[Boitlhamelo]

Meputso ye 10

IEB Copyright © 2024

KAROLO YA C THETO

POTŠIŠO YA 3 SERETO SE SE SEGO SA BONWA

Bala sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

HLOMPHA TATAGO LE MMAGO

1 Ao ke mantšu a Yona:
2 Hlompha tatago le mmago
3 Gore o phele galelele.
4 Le lefase le tla go fa tlhompho!
5 Mahlaku a rena ke bona!
6 Medu ya rena ke bona!
7 Metheo ya rena ke bona!
8 Le lefase le tla go hlompha!

9 Ba a go **rata**!
10 O tla ba **rata**!
11 A tlago atla!
12 Lefase le tla go fa tlhompho!

[*Direti tše Nne*; Letl.16; M.J Mojalefa]

3.1 Hlaloša mošomo wa leswao le '!' mothalothetong wa 4. (1)

3.2 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya kelelothalo temanathetong ya 1 o be o hlaloše mohola wa yona. (2)

3.3 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya poeletšo mothalothetong wa 8 o be o hlaloše mohola wa yona. (2)

3.4 Sekaseka sebopego sa ka ntle sa sereto se o lebeletše tše di latelago:

(a) Ditemanatheto (1)

(b) Methalotheto (2)

3.5 Hlaloša gore morumokwano wo o tšweletšwago ke mantšu a a kotofaditšwego methalothetong ya 9 le 10 ke wa mohuta ofe. (1)

3.6 Hlaloša ka mantšu a gago gore sereto se se bolela ka eng. [O SE KE WA NGWALOLLA HLOGO YA SERETO SE.] (1)

[10]

IEB Copyright © 2024

POTŠIŠO YA 4 DIRETO TŠEO DI BONWEGO

4.1 Bala sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

KGAKANA TŠE

1 Ke kgakana maphurollaphurolla mafego,
2 Ke kgakana maphaphasela matšobeng a lefase,
3 Getsola o bone gore di penapeniša nkhukhuthwana bjang.
4 Se di tsepelele gobane di tla dira kudu,
5 Gobane tše di a makatša tše,
6 Di sa tšhabe ge di bona batsomi ba tšona.

7 A hleng di kgahla kudu kgakana tše, bathong!
8 Ke tla utswa a tšona mae,
9 A tle a phaphašetše mo,
10 Gore mafotwana matšwamaeng,
11 Ke tle ke ithuele;
12 Gobane e feta nakwana go tabalaka,
13 Go tabalaka le melala le dithokgwathaba,
14 Ke tsoma, ke nyaka kgakana tše.

15 Kgakana tše di botsebotse tše,
16 Ge di kweletše kwena maru a kgothogile,
17 Sa tšona e le go ja ao a lemilwego,
18 Sa tšona e le **mašupakamonwana, maragakamoletse**,
19 Mosegare le bošego e le makatana le seipone.

20 Ka go se kgotsofatšwe ke selo,
21 Ge di eya mafulong,
22 Dintshela o tla kota bjang?
23 Ba re mohla o feletšwe le go totoša di a dira,
24 Ge di lebile magagabo lehumong pele mabonananeng,
25 Gobane e sa hlwele e le kgakana tša dithokgwathaba,
26 E le tša Sekgowa di nyaka mabela' Sekgowa.

[*Direto tša Sesotho sa Leboa* – 2012: Prof D.M. Kgobe]

4.1.1 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya kgokanyi/tlemanyi temanathetong ya 2 o be o fe mošomo wa yona. (2)

4.1.2 Hlaloša mošomo wa dibokantšu tše di kotofaditšwego mothalothetong wa 18. (1)

4.1.3 Ka DINTLHA TŠE PEDI sekaseka ka fao sereti se atlegilego ka gona go diriša sekai seretong se o lebeletše temanatheto ya 1. (2)

4.1.4 Sekaseka maikutlo a sereti o lebeletše temanatheto ya 2. Thekga karabo ya gago ka DINTLHA TŠE PEDI. (3)

IEB Copyright © 2024

4.1.5 Akaretša temanatheto ya 4 ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)

4.1.6 Na sereto se ke sa mohuta ofe? Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (2)

4.2 Bala sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Go pokolo – O.K. Matsepe

Go go makala go fetša nka se ke,
Gore sefapano o se belegetše eng.
Na se lebetšwe go wena e seng
Neng ka ntle ga letšatši lela ke se seke?
O dungwa ke nna, maaka ga a botse,
Ka sona o tla tsena le nna ke a bona.
A ke go amogetše, le nna o tla mpona,
Go Mo khunamela go nkweša bose.
Magetleng le nna a ke se rwale,
Kgopolong ke be yo ke hlatswegilego.
E sego gore go go tsebafela ke se ke se dirilego,
A ke sepedišane le wena ke be wa gago o nthwale.
O phate ya Yomogolo,
A ke go rete ka bjago bogolo.

[*Direto tša Sesotho sa Leboa* – 2012: Prof D.M. Kgobe]

4.2.1 Tsopola mohlala wa potšišorethoriki seretong se o be o fe le mohola wa yona. (2)

4.2.2 Laetša patrone ya morumokwano wo o tšwelelago methalothetong ya 1–4 ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)

4.2.3 Na go foka moya ofe mo seretong se? (1)

4.2.4 Sekaseka molaetša wa sereto se ka DINTLHA TŠE THARO. (3)

[20]

Meputso ye 30

IEB Copyright © 2024

KAROLO YA D DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO

POTŠIŠO YA 5

5.1 Lebeledišiša seswantšho sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

[E amantšwe go tšwa go <https://www.google.com/www.sabcnews.com>]

5.1.1 Kgetha karabo ya maleba. Batho ba ba lego mo seswantšhong se ba:

A Bontšha diphurabura tša bona.
B Bontšha mangwalo a bona a dithuto.
C Bontšha boipelaetšo bja bona.
D Bontšha mapanta a bona a dithuto. (1)

5.1.2 Na ditiragalo tše di direga tikologong efe? Thekga karabo ya gago. (2)

5.1.3 Hlama lefoko la go kwagala ka maikutlo a a tšweletšwago ke difahlego tša batho ba. (1)

5.1.4 Fetolela lefoko la 1 selaeteng sa A go tumelo. (1)

5.1.5 Ngwala lefoko la 2 selaeteng sa A ka polelotharedi. Thoma ka:

Kgarebe e rile … (1)

IEB Copyright © 2024

5.1.6 Ngwala neolotšisimi ya selo se se šupilwego ke pudula ya C. (1)

5.1.7 Šomiša karabo ya 5.1.6 lefokong la gago ka tsela ya maleba. (1)

5.1.8 Hlama lehlaodi la mmala ka diphurabura tše di aperwego ke batho ba ba lego mo seswantšhong. (1)

5.1.9 Molaetša wa seswantšho se o sekametše lehlakoreng la bong botee. Dumela goba o ganetše ka lebaka. (1)

5.2 Bala mafoko a a ka tlase ka šedi gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

1. E sa le ke hwetša mošomo mo, e be e le la mathomo ke tsena (a) **ka** diphapošeng tša banna ba. 2. Le ge re be re sa kwane (b) **ka** ge ba be ba bolela ka Seswahili le Sešona eupša Sejahlapi sona ba be ba se leka. 3. Mosima o re ga a kwešiše gabotse gore polelo ye e lego ya bona ke efe? 4. Yo mongwe wa botate ba, e lego Tate Nyende, o be a šetše a ntlwaetše kudu.

5.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Lentšu le 'sejahlapi' le bopilwe ka:

A Lehlathi + leina
B Lehlaodi + leina
C Lediri + leina
D Leina + leina (1)

5.2.2 Tsopola mohlala wa leamanyi lefokong la 1, o be o fe mošomo wa lona. (2)

5.2.3 Šomiša lentšu le 'bolela' mafokong a gago go tšweletša:

(a) Lefeledi.
(b) Lefetedi. (2)

5.2.4 Šomiša lentšu le 'polelo' lefokong la gago go tšweletša tlhalošo ya go fapana le ye e lego mo temaneng ya ka godimo. (1)

5.2.5 Efa ditlhalošo tše pedi tša go fapana go ya le ka moo lebopi le le kotofaditšwego temaneng 'ka' le šomišitšwego ka gona. Ngwala (a)–(b) gomme o ngwale karabo ya gago. (2)

5.2.6 Ntšha lešala lefokong la 3 o be o hlaloše gore le šala sebakeng sa eng. (2)

5.2.7 Ke ka lebaka la eng 'ntlwaetše' lefokong la 4 e le lentiri. (1)

IEB Copyright © 2024

5.3 Lebeledišiša papatšo ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

BOHLATSWA DIFATANAGA

RE HLATSWA KA MATSOGO FELA!

Sefatanaga sa gago se fetoga se sefsa ruri!

Se tshwenyege, wena letša fela. Re go latelela moo o lego gona!

Nomoro ya mogala:

O866006672

[E amantšwe go tšwa go <https://www.google.com/car-wash>]

5.3.1 Na go bapatšwa eng mo papatšong ye? (1)

5.3.2 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng mmapatši a se a ngwala atrese/lefelo la kgwebo ya gagwe? (1)

5.3.3 Hlaloša gore ke ka lebaka la eng mmapatši a ngwadile mmolelwana wo: Sefatanaga sa gago se fetoga se sefsa ruri!. (1)

5.3.4 Efa mohola wa seswantšho sa batho ba gotee le sefatanaga se mo papatšong. (1)

5.3.5 Na leadingwa la selo se se hlatswiwago papatšong ke eng? (1)

IEB Copyright © 2024

5.4 Bala temana ye e latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela. Kgetha karabo ya maleba mantšung a ka mašakaneng.

Ngwala nomoro ya (5.4.1–5.4.4) gomme o ngwale karabo fela.

Diphoofolo tša ka gae di **5.4.1** (tle/e) di phele nako ye telele ge di hweditše tshwaro ye botse. Batho ba bangwe **5.4.2** (ba ba na le/ba na le) lerato la diphoofolo gomme ba bangwe bona ba a di hloriša. Selo **5.4.3** (se sengwe/se senngwe) se se kwešago bohloko ke gore dimpša ga di fepše ka **5.4.4** (swanelo/tshwanelo) ka malapeng.

[Boitlhamelo]

(4)

Meputso ye 30

Palomoka: Meputso ye 100

IEB Copyright © 2024